MIN SAB L-EWWEL MAGNA TAL-ĦJATA

Il-professur Louis Couturat ta' Pariġi, fir-rivista tiegħu bl-Ido: "*La Progreso*" ta' Settembru 1912, ried jaf min kien sewwa il-veru inventur ta' l-ewwel magna tal-ħjata. Għal din il-mistoqsija, ix-Xirka ta' l-Inventuri u t-Tekniċi ta' Lyon għoġobha twieġbu fl-istess rivista f'Novembru ta' wara kif ġej:

Il-mertu ta' l-invenzjoni ta' l-ewwel magna tal-ħjata jistħoqq lill-ħajjat franċiż Barthelemy Thimmonier, li kellu l-ħila li jqiegħed għal prattika tax-xogħol tal-ħjata l-ewwel magna tiegħu fis-sena 1829, u qala' d-digriet tagħha fl-1830. Qablu ħafna kienu ttantaw, għaliex il-ħajjat tedesk Weissenthal fis-sena 1785 kien ittanta jagħmel magna tal-ħjata, u fis-sena 1804, Duncan, ingliż, kien ukoll ipprova li jagħmel l-ewwel magna tar-rakkmu. Fis-sena 1814, il-ħajjat Madersberger kien tħabat biex jagħmel magna tal-ħjata, imma l-ebda wieħed minn dawn kollha ma taw ebda riżultat ta' ħeffa u baqgħu bla suċċess. Għaldaqshekk, l-iżjed ix-xurtjat fost kullħadd kien Barthelemy Thimmonier, bin żebbiegħ minn Lyon, fi Franza, li twieled fis-sena 1793 f'Arbresle (Rhone). Barthelemy tgħallem is-sengħa ta' ħajjat u kien jaħdem bħala lavrant f'Amplepuis (Rhone) fejn il-familja tiegħu kienet tgħammar hemm ukoll sa mis-sena 1795. F'dik il-ħabta ix-xogħol tar-rakkmu kien jinħadem bil-ganġ u kien immexxi wisq f'dak il-pajjiż, u għalhekk Thimmonier twebbel bi ħsieb sħiħ li joħloq il-magna tal-ħjata. Fis-sena 1825 kien mar joqgħod f'Saint Etienne, u hemm dam jitħabat u jipprova għal tul ta' erba' snin sħaħ, u f'dan iż-żmien telaq għal kollox is-sengħa tal-ħjata, li biha kien igħajjex il-familja tiegħu, biex b'hekk ikun jista' joqgħod ifittex kif jista' jasal fil-fehma tiegħu; imma b'hekk hu rvina ruħu għal kollox, tilef l-isem li kellu u ġie ukoll imgħoddi b'miġnun. Fis-sena 1829 irnexxielu li jasal fil-ħsieb tiegħu, għax waqqaf l-ewwel magna tal-ħjata li qala' d-digriet tagħha fis-sena 1830.

Fit-2 ta' Marzu 1829 ixxierek ma' Ferrand f'Saint Etienne biex jibda jieħu l-frott ta' l-invenzjoni tiegħu. Fit-8 ta' Ġunju 1830 raġa' għamel kuntratt ġdid ma' Ferrand, Beaunier (spettur tal-minieri) u ma' oħrajn biex iwaqqfu xirka ġdida taħt l-isem ta' Germain Petit & Co. Din ix-xirka fetħet post

għax-xogħol tal-ħjata f'Pariġi (155, Rue de Sevres) bi 80 magna biex jaħdmu l-lbiesi tal-militar; iżda billi l-ħajjata f'dak iż-żmien kienu egħdewwa ta' kull magni, ftiehmu bejniethom u ħabtu għall-post, ħarbtuh għal kollox u farrku l-magni kollha li kien hemm.

Wara din it-tħarbita, Beaunier miet, ix-xirka nħallet, u fis-sena 1832 Thimmonier raġa' mar joqgħod f'Amplepuis. Fl-1834 mill-ġdid raġa' mâr f'Pariġi biex jaħdem bħala lavrant-ħajjat, kif ukoll biex jara jistâx jirnexxilu jarġa' igħarraf bl-invenzjoni tiegħu u fl-istess żmien dejjem jipperfezzjonaha għal l-aħjar permezz tal-prattika fix-xogħol. Imma dal-ħsieb ma rnexxilux, u kellu jarġa' jmur joqgħod f'Amplepuis fis-sena 1836, u b'tant faqar miegħu li kellu jagħmel il-vjaġġ kollu bil-mixi (500 kilometru) u mgħobbi bil-magna fuq dahru, u fl-istess żmien, biex jaqla' x'jiekol, kien joqgħod juri l-magna lin-nies li jiltaqa' magħhom biex jatuh ftit ħbûb, bħalma jagħmlu t-tlaleb.

F'Amplepuis irnexxielu jbiegħ xi magni, iżda, bħalma aktarx jiġri dejjem kontra kull xorta ta' progress u ta' invenzjonijiet ġodda, il-magna tiegħu hawn ukoll reġgħet iltaqgħet ma' ħafna għawġ ieħor. Fis-sena 1845 Thimmonier raġa' qala' diploma oħra ġdida tal-perfezzjoni tal-magna tiegħu, li dik il-ħabta kienet saret tagħmel 200 pont f'kull minuta. Hawn, ixxierek ma' Magnin ta' Villafranka, u beda jbiegħ magni b'50 frank il-waħda.

Fis-sena 1848 raġa' qala' digriet ieħor u l-magna ġiet imsejħa. "*Causo-brodeur*" (magna tal-ħjata u tar-rakkmu) billi issa kienet saret tagħmel 300 pont f'kull minuta u tħit kull xorta ta' drappijiet, mill-musulina sa l-aktar drapp oħxon u l-ġild, kif ukoll tirrakkma u tagħmel il-kurduni. Fl-istess sena, il-magna mill-ġdid reġgħet ġiet degretata l-Ingilterra, fid-9 ta' Frar 1848, u Thimmonier biegħ id-digriet lil kumpannija f'Manchester, bil-patt li hu stess jibqa' jgħasses fuq ix-xogħol. Allura hu mâr fl-Ingilterra fit-3 ta' Jannar 1849, imma ma qagħadx żmien twil u b'hekk tilef id-dritt tad-digriet ingliż. Fis-sena 1851, Thimmonier bagħat il-magna tiegħu għal l-Esposizzjoni universali ta' Londra, imma billi hu ddawwar fil-vjaġġ u kien hemm wara li kienu ġa saru id-deċiżjonijiet ta' l-imħallfin, baqa' bla premju, il-premju ħaditu l-magna inventata minn Elias Howe, amerikan.

Thimmonier miet f'Amplepuis, fil-5 t'Awissu 1857. Ibnu Etienne Thimmonier sas-sena 1910 kien għadu ħaj u kien joqgħod f'Lyon (Rue Terme, 21) bħala direttur ta' ditta tal-magni tal-ħjata.

L-ewwel magna ta' Thimmonier kienet ta' l-injam: il-pedal tagħha kien jaħdem dritt mal-labra, b'mod li għal kull kolp tal-pedala kienet tagħmel pont wieħed biss, u hu nbagħad ipperfezzjonaha bil-ftit il-ftit maż-żmien. L-ewwel magni tiegħu għadhom marfugħin fil-"*Conservatoire des Arts et Métiers*" ta' Pariġi u fil-"*Muzeo Industriale*" ta' Lyon. Hemm huma miżmuma bl-akbar għożża għall-ħtieġa tagħhom għal l-istorja.

Qabel Thimmonier kull prova li saret għall-magni tal-ħjata kienet b'żewġ labriet li kull labra kienet iġġib il-ħajta għaliha, iżda l-magna ta' Thimmonier kienet l-ewwel li taħdem b'labra waħda (mgħawġa fil-ponta bħal ganġ) u ħajta sħiħa li tagħmel il-pont imsejjaħ katinetta.

L-inkarigati magħżulin mix-"Xirka tax-Xjenzi u s-Snajja" għamlu tfittixa sewwa fil-katalgi tad-diplomi franċiżi u ingliżi. u sabu li fost id-diplomi antiki ewlenin jinsabu biss sitt digrieti, li għandhom x'jaqsmu max-xogħol tar-rakkmu permezz ta' labar b'żewġ ponot li f'kull waħda jkun fiha il-ħajta. Ir-rapport ippreżentat fis-7 ta' Frar 1866 kien juri li l-invenzjoni ta' Thimmonier kienet qabel.

Wara d-digrieti li Thimmonier qala' għall-magni tiegħu fl-1830 u fl-1845, inbagħad jidher fl-1846 id-digriet ta' Elias Howe, l-Amerikan, għall-magna tiegħu b'żewġ ħajtiet, labra waħda (bil-għajn ħdejn il-ponta) u navetta (jew mekkuk). Dan l-istrument tawh l-isem ta' "navetta" billi hu magħmul bħal dgħajsa żgħira. L-Amerikan Walter Hunt fis-sena 1836 kien ukoll inventa l-magna tal-ħjata bin-navetta u labra waħda bil-għajn ħdejn il-ponta, bħalma huma kważi l-magni kollha, illi Elias Howe kien inventa 10 snin wara. Frattant, Elias Howe, illi fl-Amerika fis-sena 1845 kien qala' d-digriet għall-kostruzzjoni tal-magna tiegħu kellu suċċess tant kbir illi f'qasir żmien sâr miljunarju, fil-waqt li Thimmonier, l-inventur franċiż li kien l-ewwel wieħed fost l-inventuri, minnħabba l-istuppitaġni u l-għira ta' sħabu l-ħajjata ġie irvinat għal kollox u miet fl-akbar faqar.

Gejtan Grixti.